

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ

УДК 1+378.628 (477-25) 930.2

Ткачук М. Л.

ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наголошуючи значущість джерелознавчого компоненту історико-філософського пізнання, автор розглядає проблему джерельних ресурсів дослідження київської духовно-академічної філософії ХІХ - початку ХХ ст.

У світлі суперечливих інтерпретацій і численних похибок, якими, хоч як то прикро, доволі часто грішить сучасна дослідницька література з історії київської духовно-академічної філософії, особливої гостроти набувають джерелознавчі проблеми її дослідження.

Мабуть, не потребує доведення той факт, що історико-філософська наука, як будь-яка галузь гуманітарного знання, має своїм підґрунтям певний комплекс *джерел*, з яких видобуває безпосередній матеріал для вивчення, інтерпретації, розуміння. Незалежно від того, на чому наголошувати - на історичному чи філософському аспекті історико-філософського пізнання, незалежно від того, чи розуміти історію філософії як поступальний рух до абсолютної істини, закарбованої у певному вченні, а чи як поле безмежних філософських комунікацій, як «філософський симпосіон», кожного з учасників якого вшановують як рівного і вільного співрозмовника, - у своїх спробах почути чи бодай зафіксувати голоси минулого, історик філософії приречений апелювати до тих джерел, у яких ці голоси закарбовано.

Зважаючи на неунікність звернення до джерел, необхідність їхнього пошуку, впорядкування, вивчення, трансляції у межах певної культури, природно очікувати щонайдбалішого ставлення фахівців до тієї ниви, на якій зростає і з якої живиться історико-філософська наука. Однак практика вивчення історії філософії засвідчує зовсім інше. Зосередившись на проблемах, пов'язаних з *інтерпретацією* джерел, історико-філософська наука так і не вихвала у собі справжнього смаку до самих джерел, до розв'язання всього комплексу завдань, що стосуються власної джерельної бази - починаючи з пошуку джерел і

закінчуючи їх введенням у науковий і культурний обіг.

Відсутність власне джерелознавчої галузі в історико-філософському пізнанні має, звісно, певне пояснення. З одного боку, конституювання історії філософії як спеціальної наукової дисципліни, що відбувалося впродовж ХVІІІ - першої половини ХІХ ст., було б неможливим без наявності тієї джерельної бази, осмислення якої й дозволило побачити філософію в її розвиткові, створити, у межах «проекту Модерну», цілісну картину історико-філософського процесу. У перетворенні численних філософських доксографій і біографій на наукову історію філософії революційну роль відіграли саме зрушення, розпочаті «філологічною критикою», зусиллями якої з «уламків» текстів — фрагментів і свідчень - були реконструйовані втрачені пам'ятки. Водночас, конститууючись як спеціальна дисципліна, історія філософії особливо наголошувала свій *філософський* статус, залюбки залишаючи «копирсання у фактах», пошук і реконструкцію джерел на відкуп історикам і філологам. Інша річ, чи пішло на користь історико-філософському пізнанню це принципове відмежування від джерелознавчої «емпірії»?

За часів панування позитивістської історіографії, коли джерелознавство сприймалося не стільки як засіб, скільки як мета історичного пізнання, за часів, коли збирання «фактів» і «фактиків» захоплювало набагато більше, ніж прозирання у смисл історичних подій, таке відмежування було принаймні зрозумілим. Але ті часи давно залишилися у минулому, натомість звичка конструювати історико-філософський процес «ширянням думки» збереглася донині, попри декларовану відмову від просвітницького погляду на

історію філософії як переможний поступ до пізнання абсолютної істини. До речі, саме панування такого підходу, що набув граничного вираження в гегелівській і похідній від неї марксистсько-ленінській моделях історико-філософського пізнання, особливо сприяло знеціненню власне джерелознавчого аспекту останнього, адже звичка вбачати у минулому чи то ворога, чи то власну подобу породжувала хибну практику «маніпулювання» джерелами, практику вилучення чи шельмування пам'яток філософського «інакомислення» на догоду власним амбіціям або ідеологічним настановам. Згадаймо хоча б цілком сфабриковану «історію філософії народів СРСР», покликану служити ілюстрацією непереможного поступу «єдино правильного вчення». Заради цієї мети з історії тих самих «народів СРСР» без жалю викинули весь «непотріб» (у ленінській термінології – «сволоту ідеалістичну»), залишивши самих «достойників» – дарма що далеких від філософії, головне, що матеріалістів і страждальців «за народ».

А втім, чи варто дорікати за лицемірну «повагу» до джерел тільки щойно згаданим моделям історико-філософського пізнання? Чи спостерігаємо джерелознавчий інтерес до історії філософії у практиці новітньої доби?

Певне, що ні. Досвід ХХ століття особливо увиразнив накреслену ще раніше тенденцію до розчинення історико-філософського пізнання у власне філософському дискурсі – а радше, у дискурсах. Історико-філософське дослідження дедалі виразніше поступається місцем авторській інтерпретації, в якій, припустимо, Платон чи Кант говорять тільки те, що автор «примушує» їх говорити, те, що є сокровенним для самого інтерпретатора або конче потрібним для нього з якихось позанаукових міркувань. Від історії філософії повсякчас вимагають відповіді на філософські запити сьогодення, і це, мабуть, закономірно, але якщо цим зловживати, минуле, зрештою, втрачає свою унікальність і самоцінність. Правочинність творів на теми, приміром, «Мої закиди до Гайдеггера» чи «Я і Гуссерль» не викликає жодного сумніву, але не викликає сумніву й те, що їхній жанр – аж ніяк не *історико-філософський*. Більше того, стрімке поширення таких творів навіює враження, що пізнання історії філософії є не мета, а тільки засіб.

Отже, чи до джерелознавчих проблем сьогодні, коли «всяк собі історик філософії», коли знання *історії* філософії підміняється *філософуванням* на історико-філософські теми?

Хоч як парадоксально, але сучасна філософська ситуація потребує, як ніколи, історії філо-

софії як строгої науки, спертої на засади доказовості та раціональності. Щоб зрозуміти її покликання, слід усвідомити, що новітня філософія не є щось гомогенне, вона є співбуття різноманітних і самодостатніх філософських дискурсів, серед яких кожен претендує на статус «абсолютної істини», але кожен робить це безпідставно. За тих умов, коли кожен чує лише себе і демонструє «нездатність до розмови», виникає потреба в тому, хто пильнує саме *відкритість філософського мислення*, хто створює передумови для підтримання у полі філософії «стану розмови». Взяти на себе це завдання і покликана історико-філософська наука. Причому запорукою успішності його вирішення є усвідомлення пріоритетності саме джерелознавчого аспекту історико-філософських студій, що передбачає подолання – не на словах, а на ділі – зневажливого ставлення до джерел, перехід від декларативних і спонтанних намірів до систематичної праці, метою якої є підтримання у належному стані джерельного фонду історико-філософського пізнання.

З огляду на безпосередню тему цієї розвідки спробуємо з'ясувати передусім, якою мірою відповідає визначеній меті сучасний стан вивчення філософської спадщини Київської духовної академії.

Систематичні студії з історії київської духовно-академічної філософії беруть початок, як відомо, лише з 90-х рр. минулого століття. Ще десять років тому філософська спадщина Київської духовної академії (як, власне, й інші сторінки історії славетного навчального закладу) поставала перед дослідниками як справжня terra incognita – не освоєна, але сплюндрована радянською філософською історіографією, яка успадкувала від відомих вождів і «володарів дум» дуже зручну методологічну настанову: не читав і не буду читати, бо наперед знаю, що все написане «семінарськими» філософами – дурниця. Послідовно дотримуючись цієї настанови, переважна більшість радянських фахівців цілком задовольнялася пропагандистськими гаслами й ідеологічними виrockами на кшталт «реакціонер», «мракобіс», «запеклий ворог матеріалізму», «апологет християнства і самодержавства», «компілятор, не вартий жодної уваги» та ін., використовуючи цей зручний таврувальний набір для характеристики будь-кого з духовно-академічних філософів й ілюструючи його, для більшої переконливості, десятком тенденційно вихоплених цитат, що роками кочували з видання у видання. Про вивчення першоджерел годі й говорити, адже, щоб виставити, наприклад, Памфіла Юркевича мислителем «беркляїнсько-

юмістського штибу»¹, до джерел зручніше було не звертатися.

Здавалося б сьогодні, коли ідеологічні перепони зникли, відукраїнських істориків філософії, що заходилися вивчати спадщину Київської духовної академії, можна було б очікувати серйозних текстологічних досліджень, наполегливих архівних пошуків, уважного вивчення рукописів - тобто приведення наукових студій предмета у відповідність до фахових норм. Але, на жаль, попри всі зрушення у вивченні київської духовно-академічної філософії, його нинішній стан і досі залишається далеким від задовільного — насамперед через не надто дбайливе ставлення дослідницького загалу до аналізу першоджерел².

Останнє особливо стосується рукописної спадщини київських духовно-академічних філософів XIX - початку XX ст., у вивченні якої зроблені перші, та й то не завжди вдалі, кроки. Навряд чи потрібно зайвий раз наголошувати значущість рукописів як джерела історико-філософського дослідження, адже ж із часів В. Дільтея в усьому світі добре усвідомлено ту роль, яку здатен, подекуди, відіграти в історико-філософському пізнанні «незначний аркушик паперу»³, що зберігає живий подих особистості. Як тут не згадати проникливе спостереження В. Розанова: «...моє "я" лише в рукописах, та й "я" кожного письменника»⁴.

Але коли йдеться про рукописну спадщину філософів Київської духовної академії, варто усвідомити, зрештою, що йдеться не про «аркушики», а про десятки грубесних тек, що становлять для дослідників справжню скарбницю.

Авторові вже доводилося неодноразово наголошувати на актуальності та науковій значущості вивчення архіву Памфіла Юркевича, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського⁵. Фонд П. Юркевича вміщує понад *сто* одиниць зберігання, з-поміж яких оригінальні праці філософа з логіки, метафізики, психології, історії філософії, педагогіки та ін., що залишилися ненадрукованими; тексти та програми лекційних курсів, прочитаних у Київській духовній академії та Московсь-

кому університеті; численні конспекти, нотатки, виписки з книг, переклади, щоденники (німецькою та російською мовами), документи та матеріали до біографії мислителя. Годі й говорити про ту унікальну можливість зазирнути у творчу лабораторію мислителя, глибше зрозуміти безпосередні джерела його ідей, що її дає вивчення Юркевичевих рукописів. Тим більше прикро, що переважна частина цих рукописів досі не стала бодай предметом спеціальних досліджень.

Та якщо про існування рукописної спадщини П. Юркевича принаймні відомо широкому загалу дослідників, то про рукописні зібрання інших філософів Київської духовної академії у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України й досі мало знають навіть фахівці.

Доволі значним, наприклад, є фонд вихованця і викладача КДА, першого професора філософії в Університеті св. Володимира Ореста Новицького, в якому зберігаються його лекції з історії новоєвропейської філософії, рукописи «Про філософські системи», «Досвід психології», «Донині панівна й нова теорія чуттєвого спостереження», «Про талмуд», автографи праць «Нарис індійської філософії» та «Про духоборів», конспекти, тексти промов, велика кількість особистих документів і біографічних матеріалів. Особливий інтерес для дослідників становить «Автобіографія», закінчена О. Новицьким 16 лютого 1883 року, яка містить цінні відомості не лише щодо особи самого мислителя, а й щодо подробиць духовно-академічного та університетського життя в Києві XIX століття. Текст «Автобіографії» готувався О. Новицьким для відомого фахівцем словника В. Іконнікова⁶, де вона побачила світ із доволі значними купюрами та редакційними правками. 1927 року текст цих купюр, що проливає світло на діяльність університетської адміністрації та кураторів київської навчальної округи 40-50-х рр. XIX ст., було надруковано Петром Кудрявцевим у «Записках історико-філологічного відділення УАН»⁷. Доводиться лише жалкувати, що справедливе побажання П. Кудрявцева «бачити надруковану всю автобіографічну

¹ Див.: Баїдед В. Д., Грожин А. С. Философия в высших учебных заведениях Киева в 20—50-х гг. XIX в. // Философская мысль в Киеве.- К.: Наукова думка, 1982.— С. 202.

• Докладніше див.: Ткачук М. Л. Київська академічна філософія XIX - початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження.- К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2000.- С. 109-112, 162-163.

² Дильтей В. Литературные архивы и их значение для изучения истории философии // Вопросы философии.- 1995.- №2.- С. 128.

³ Розанов В. В. Уединенное // Сочинения: В 2-х т.- М., 1990.- Т. П.- С. 197-198.

⁴ Див., зокрема: Ткачук М. Л. Памфіл Юркевич і його рукописна спадщина // Юркевич П. З рукописної спадщини.— К.: Вид. дім «КМ Аcaademia», Університетське вид-во «Пульсар», 1999; Ткачук М. Л. О рукописном наследии Памфила Юркевича // Вопросы философии,- 2001- № 7.- С. 113-119.

⁵ Див.: Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Университета Св. Владимира / Под ред. проф. В. С. Иконникова.- К., 1884,- С. 489-528.

⁶ Див.: До історії освіти на Україні. Два невидані уривки з автобіографічної записки Ор. М. Новицького. З передмовою та примітками проф. П. П. Кудрявцева // Записки історико-філологічного відділення УАН.- 1927.- Кн. XIII-XIV.- С. 174-184.

записку О. М. Новицького, всю цілком, без змін і без скорочень», як «найповніший життєпис цієї талановитої людини, що залишила помітні сліди не тільки у викладанні філософії на університетській кафедрі, а й у філософській літературі»⁸, залишається ще й досі не виконаним.

Напевне, лише з Інститутом рукописів НБУВ можуть бути пов'язані сподівання дослідників скласти адекватне уявлення про творчість Петра Авсенева, фундатора психологічної науки у стінах Київської духовної академії. Серед рукописів П. Авсенева знаходимо значні за обсягом курси лекцій з психології (разом із трактатом про магнетизм) та «практичної філософії». Годі й говорити про те значення, яке мають ці пам'ятки для вивчення спадщини одного з найнеординарніших духовно-академічних мислителів першої половини XIX століття, особливо зважаючи на фрагментарність і поверховість відомостей про його погляди у сучасній історико-філософській літературі.

Фонди Інституту рукописів НБУВ здатні пролити світло й на творчість Дмитра Поспехова. Видається, що зневажлива оцінка спадщини одного з найавторитетніших професорів Київської духовної академії як «чистої сторінки» в історії вітчизняної філософії, психології, богослов'я⁹ є надто передчасною, адже ґрунтується не на першоджерелах. Принаймні твердження про відсутність спадщини Д. Поспехова як такої¹⁰ не витримує критики з огляду на рукописи філософа, що вже друге століття чекають на своїх дослідників. Серед паперів Д. Поспехова знаходимо, зокрема, його лекційні курси психології, логіки (у тому числі текст лекцій «З логіки Гегеля»), історії новоєвропейської філософії, гносеології, переклади статей з психології та ін. На часі відмовитися від звички збирати крихти відомостей про Д. Поспехова за вторинними джерелами - спогадами його учнів, учнів його учнів і т. д. і звернутися, нарешті, до вивчення власне першоджерел.

В Інституті рукописів знаходимо також низку лекційних курсів та різноманітних документів інших відомих представників київської духовно-ака-

демичної філософії - Івана Скворцова, Йосипа Міхневича, Дмитра Богдашевського, Петра Ліницького, Маркеліна Олесницького, Петра Кудрявцева. Залучення цих першоджерел до орбіти історико-філософського дослідження здатне суттєво поглибити знання історії духовно-академічної філософії.

Хоч би якими важливими для вивчення філософської спадщини Київської духовної академії були тексти праць і лекційних курсів її професорів, історико-філософський аналіз предмета вимагає якомога докладнішого з'ясування особливостей духовного оточення, історичного і культурного контексту, поза якими годі й намагатися зрозуміти побудови того або іншого мислителя. Щодо цього, варто особливо прислухатися до настанови В. Дільтея «використовувати всі допоміжні засоби і звертатися за порадою до будь-яких історичних свідчень», що здатні пролити світло на філософію певної доби».

Завдання реалізації культурологічного підходу до історико-філософського дослідження, що вимагає розгляду пам'яток філософії передусім у безпосередньому контексті їх виникнення й обігу, значно розширює коло джерел, на які має спиратися вивчення київської духовно-академічної філософії. Так, для відтворення філософських процесів, що розгортались у Київській духовній академії, надзвичайно важливе значення має отримання чітких уявлень про київське духовно-академічне середовище як таке - значну користь у цьому сенсі має звернення до праць з історії Київської духовної академії, найфундаментальнішими з яких і досі залишаються, хоч як то прикро, дослідження її дожовтневих істориків—В. Аскоченського¹², І. Малишевського¹³, Ф. Титова¹⁴ та ін. Не менш важливим видається і вивчення праць з історії духовно-академічної освіти на теренах Російської імперії, що допомагають відтворити загальний освітній контекст і водночас краще увиразнюють особливості контексту регіонального. В цьому сенсі науковий інтерес для істориків філософії зберігають праці І. Чистовича¹⁵, П. Знаменського¹⁶, С. Смирно-

⁸ До історії освіти на Україні... // Записки історико-філологічного відділення УАН.- 1927.- Кн. ХШ-ХІV.- С. 175.

⁹ Див.: *Рождественский Ю. Т.* Киевская школа академической психологии первой половины XIX века.- К., 1999.- С. 79.

¹⁰ Див. там само.- С. 78.

¹¹ *Дистей В.* Литературные архивы и их значение для изучения истории философии // Вопросы философии.- 1995.-№ 2.- С. 128.

¹² Див. його: *История Киевской духовной академии, по преобразованию ея в 1819 году*- СПб., 1863.

¹³ Див. його: *Историческая записка о состоянии академии в минувшее пятидесятилетие* // Труды Киевской Духовной Академии.- 1869.-Т. 4.-Кн. 11.

¹⁴ Див. його: *Преобразования духовных академий в России в XIX в.*- К., 1906; *Киевская академия в эпоху реформ (1796-1819)*: В 5 вып.- К., 1910-1915; *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии (1796-1869)*: В 5 т.- К., 1910-1915. *Стара вища освіта в Київській Україні XVI - початку XIX в.*- К., 1924.

¹⁵ Див. його: *История Санкт-Петербургской Духовной Академии*.- СПб., 1857; *Санкт-Петербургская духовная академия за последних 30 лет (1858-1888)*.-СПб., 1889; *Руководящие деятели духовного просвещения в России в первой половине текущего столетия*. Комиссия Духовных Училищ.- СПб., 1894.

¹⁶ Див. його: *История Казанской Духовной Академии за первый (дореформенный) период ея существования (1842—1870 годы)*: В 3-х вып.- Казань, 1891-1892.

ва¹⁷, О. Котовича¹⁸, К. Дьяконова¹⁹, Б. Титлінова²⁰. Як важливе джерело вивчення київської духовно-академічної філософії слід розглядати загальноросійські Статути духовних академій та інші синодальні документи, якими унормовувалася діяльність усіх чотирьох духовних академій імперії.

Однак, стверджуючи значущість праць згаданих авторів для історико-філософського дослідження спадщини КДА, слід зайвий раз наголосити, що жодна з них не мала своїм безпосереднім предметом *київську духовно-академічну філософію*, тому не варто сподіватися, що всі питання, які цікавлять сьогодні її дослідників, знайшли в них належне висвітлення. Слід усвідомити, нарешті, той факт, що розв'язання переважної більшості цих питань покладено на сучасних істориків філософії і потребує передусім копіткого архівного пошуку, без якого відтворити адекватну картину розвитку духовно-академічної та університетської філософії XIX - початку XX ст. неможливо.

На щастя, фонди київських архівів зберегли величезну кількість документів з історії Київської духовної академії, роботи над якими вистачить, мабуть, не одному поколінню дослідників. Більшість архівних джерел з історії Київської духовної академії зберігається сьогодні в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (ЦДІАК) та Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Деякі важливі для історика філософії матеріали кінця XIX - початку XX ст. ввійшли до фондів Державного архіву м. Києва, київського Музею Михайла Булгакова та ін.

Тих, хто сподівається отримати в якомусь із згаданих архівів готовий і впорядкований каталог справ під назвою «Філософія в Київській духовній академії», доведеться розчарувати — на сьогодні йдеться про самостійну пошукову роботу, єдиною компенсацією трудомісткості якої є втіха від її результатів. Зокрема, у фондах ЦДІАК та Інституту рукописів на дослідників чекає чимало важливих документів, що допомагають відтворити найменші деталі розвитку філософії в Київській духовній академії впродовж її історії - починаючи від докладних програм філософських курсів²¹ і закінчуючи особистими формулярами їх викладачів. Чимало важливих від-

омостей історик духовно-академічної філософії знайде зі щорічних академічних звітів, журналів академічної конференції, іменних справ, класних журналів, навчальних програм, звітів викладачів і професорських стипендіатів, переліків тем курсових і кандидатських творів, студентських праць, рецензій та відгуків викладачів, розкладу занять, наказів Св. Синоду і місцевих архієреїв, студентських конспектів, доповідних записок, «особливих міркувань» окремих професорів з тих або тих питань, заяв, скарг і прохань, щоденників, звітів про побут і поведінку студентів, про бібліотечні надходження та ін.

Справжньою скарбницею для дослідників академічної філософії в Києві є дореволюційна періодика, і передусім ті журнали, що видавалися Київською духовною академією («Труды Киевской духовной академии», «Воскресное чтение», «Чтения в церковно-историческом и археологическом обществе при Киевской духовной академии») та семінарією («Киевские епархиальные ведомости»). Сьогодні, коли значна частина видань київських духовно-академічних професорів є раритетом, недоступним для дослідників — чи через відсутність у фондах найбільших бібліотек, чи через занедбаний стан, який унеможливає користування ними, — згадані журнали, що містять величезну кількість першодруків, надають єдину можливість знайомства з деякими оригінальними джерелами духовно-академічної філософії. Крім того, «Труды Киевской духовной академии» вміщують значну кількість матеріалів, що стосуються викладання філософських дисциплін, життєпису духовно-академічних філософів тощо - усі вони є важливою складовою джерельного фонду філософської спадщини КДА.

Одним із значущих джерел для вивчення філософського і богословського доробку київських духовно-академічних мислителів початку XX ст. є київський часопис «Христианская мысль» (1916-1918) — дітище «опального» професора Київської духовної академії Василя Екземплярського. Своєрідний рупор київського Релігійно-філософського товариства і найважливіша пам'ятка його діяльності, «Христианская мысль» становить безсумнівний інтерес і для дослідників спадщини духовно-академічних філософів Києва, у середовищі яких були ініційовані згадані товариство і часопис. Надруковані в журналі праці

¹⁷ Див. його: История Московской духовной Академии. - М., 1876.

¹⁸ Див. його: Духовная цензура в России (1799-1855). - СПб., 1909.

¹⁹ Див. його: Духовные школы в России в царствование императора Николая I. - Сергиев Посад, 1907.

²⁰ Див. його: Духовная школа в России в XIX ст. - Вильно, 1909.

²¹ Деякі з цих програм див. у додатку до нашої праці: «Київська академічна філософія XIX - початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження».

Петра Кудрявцева, Василя Екземплярського, Володимира Завитневича та інших духовно-академічних мислителів важливі для розуміння не тільки сутності їхніх релігійно-філософських пошуків, а й їхнього сприйняття революційних і церковних подій 1917-1918 рр.

До переліку тих періодичних видань, що мають суттєве значення для вивчення київської духовно-академічної філософії, слід віднести й низку богословських, філософських, релігійно-просвітницьких, освітніх часописів, що виходили на теренах Російської імперії XIX - початку XX ст., зокрема «Вера и разум», «Православное обозрение», «Православный собеседник», «Церковный вестник», «Странник», «Душеполезное чтение», «Христианское чтение», «Мир Божий», «Богословский вестник», «Журнал министерства народного просвещения» та ін. У прагненні якомога адекватнішого відтворення історико-культурного й регіонального контексту здатна зарадити київська преса (газети «Киевлянин», «Киевская мысль» та ін.), що вміщує, крім інших матеріалів, чимало цікавих відомостей про події духовно-академічного життя. Загалом, уважне вивчення дореволюційної періодики відкриває перед дослідниками київської духовно-академічної філософії надвичайно широкі перспективи.

Окремо слід наголосити те значення, яке має для дослідження філософської спадщини Київської духовної академії вивчення епістолярію та мемуаристики. Листи і спогади вихованців і професорів КДА²² містять не лише цінні відомості про викладання філософії у стінах цього навчального закладу, а й допомагають відчутти атмосферу духовно-академічного філософування і додають чимало важливих штрихів до портретів філософів Київської духовної академії.

Як бачимо, палітра джерел, на які має спиратися дослідження київської академічної філософії XIX — початку XX ст., є доволі широкою й різноманітною. На часі їх систематичне і глибо-

ке вивчення, від якого тільки й можна очікувати вагомих результатів у справі вивчення духовно-академічної традиції філософування.

Зрозуміло, що вивчення першоджерел не може обмежуватися лише їхньою «трансляцією» сучасному читачеві. Йдеться і про необхідність перевидання принаймні найзначніших пам'яток київської духовно-академічної філософії, чимало з яких залишилося лише у журнальних першодруках чи в рукописах або ж давно належить до і бібліографічних раритетів і сьогодні доступне лише вузькому колу фахівців. Годі й говорити: бездіяльність у справі републікації праць філософів Київської духовної академії не тільки збіднює уявлення загалу про зміст і значущість їхньої творчості (та й історії філософії в Україні), а й відкриває простір для новітньої міфотворчості під псевдопатріотичними гаслами. Але ще більшої шкоди завдають, на наш погляд, ті спроби долучитися до справи перевидання духовно-академічної спадщини, що позбавлені елементарної видавничої культури та фахової відповідальності. На жаль, саме такими спробами в останні роки «збагатилася» наша література. Мимохіть замислишся, чи варто дивуватися аматорству тих релігійно-просвітницьких видавництв, які, фактично, *передрукують* дореволюційні джерела у сучасній орфографії, не супроводжуючи їх ані необхідним науково-бібліографічним апаратом, ані навіть вказівкою на видання, за яким здійснюється передрук²³, якщо вже науковці дозволяють собі нехтувати вимогами до першодруків та перевидань²⁴? От і виходить, що замість стати подіями у культурному житті, давно очікувані тексти постають джерелом суцільного збурення і розчарувань - збурення, погодьмося, справедливого, коли, наприклад, представлений як «найвидатніший український філософ», Памфіл Юркевич не відрізняє, зусиллями публікаторів, Канта від Конта, психологію від патології і веде мову про таку-собі «шардинську» битву, яка насправді є марафонською!²¹

²² Див.: *Певницкий В. Ф.* Мои воспоминания. Ч. II. Студенческие годы. 1851—1855.— К., 1911; *Рибинский В.* До історії Київської духовної академії. Курс 1887-1891 рр. Спогади // *Хроніка* 2000.— К., 1997.— Вип. 17-18; *Фоменко Кл. І.* Мої спогади про Памфіла Даниловича Юркевича // Там само; *Воспоминания и автобиография одесского протоиерея Н. И. Соколова* // *Киевская старина*.— 1906.— № 10; *Из дневника студента XX-го курса Ильи Экземплярского* // *Высокопреосвященный архиепископ Иероним Экземплярский (1836—1905). Биографический очерк, некоторые статьи и несколько проповедей усопшего владыки*.— К., 1906; *Юркевич А. Д.* Замітка про життя й діяльність покійного професора філософії Памфіла Даниловича Юркевича // *Юркевич П.* З рукописної спадщини.— К., 1999; *Петров М.* Скрижалі пам'яті.— К., 2003 та багато ін.

²³ Див., наприклад: *Профессор Киевской Духовной Академии К. Скворцов*, *Философия отцов и учителей Церкви (период апологетов)*.— К.: Общество любителей православной литературы. Издательство им. свт. Льва, папы Римского, 2003; *Проф. Киевской Духовной Академии В. Певницкий. О священстве*.— К.: Общество любителей православной литературы. Издательство им. свт. Льва, папы Римского, 2001; *Экземплярский В. И.* Тайна страданий и христианство.— СПб.: Сатисъ, 1996 та ін. Щодо останнього видання, то читачеві взагалі не зрозуміло, чим є тексти, вміщені у збірці - чи то першодруками, чи то републікаціями, адже видавці не пропонують жодних коментарів щодо першоджерел та їх «адреси».

²¹ Щонайжахливішим прикладом не тільки видавничої, а й наукової недоброчесності є розтиражована у трьох виданнях збірка: *Памфіл Юркевич. Історія філософії права. Філософія права. Філософський шоденник*.— К.: Ред. журн. «Український Світ», 1999. Замість обіцяних першоджерел ця збірка вміщує похапцем штуковані тексти, що через небдібні упорядкування, переклад, редактування часто-густо лише нагадують оригінали (див. докладніше: *Ткачук М.* *Vcrba volant, scripta manent*: рукописи від «Українського Світу» // *Український гуманітарний огляд*.— Вип. 6.— К.: Критика, 2001.— С. 129-153).

²⁵ Див. прим. 24.

І зрештою. Численні приклади недбалого ставлення до вивчення і перевидання першоджерел з історії духовно-академічної філософії, ті серйозні й масштабні завдання, що стоять перед її до-

слідниками, змушують зайвий раз замислитися над запитанням: чи не на часі подбати про включення джерелознавчих дисциплін до curriculum'у історико-філософського фаху?

M. Tkachuk

PHILOSOPHICAL HERITAGE OF THE KYIV-THEOLOGICAL ACADEMY: THE SOURCE STUDYING ASPECT

The article is dedicated to the problem of source studying resources of the investigation of the philosophical thought in Kyiv Theological Academy (19th and early 20th century).